

**Карпіна О. С.**

Горлівський інститут іноземних мов

Донбаського державного педагогічного університету

## ІСТОРИОСОФСЬКИЙ СЕНС НАЗВИ ПЕНТАЛОГІЇ ВС. С. СОЛОВЙОВА «ХРОНІКА ЧОТИРЬОХ ПОКОЛІНЬ» ТА РОМАНІВ, ЯКІ УВІЙШЛИ ДО НЕЇ

*У статті проаналізовано історіософський сенс назви пенталогії Вс. С. Соловйова «Хроніка чотирьох поколінь» та романів, які увійшли до неї («Сергій Горбатов», «Вольтер'янець», «Старий будинок», «Вигнанець» та «Останні Горбатови»). В ній послідовно розкривається крізь призму історіософських переконань белетриста змістовне наповнення заголовків кожного з п'яти романів художнього циклу, а також пропонується власна інтерпретація ідейного навантаження його загальної назви як складної понадтекстової єдності.*

*Перший роман циклу названий ім'ям головного героя – Сергія Горбатова. Заголовком другої частини пенталогії служить прізвище, що міцно за ним закріпилося – «вольтер'янець». У назві третього роману циклу мається на увазі старий петербурзький будинок Горбатових, у якому відбувається фатальна зрада Бориса Володимиром, яка визначає подальший перебіг сімейної історії. Заголовок четвертого тому «Хроніки...» підкреслює непричетність Бориса Сергійовича до повстання декабристів та його безвинність перед імператором і батьківщиною. «Останніми Горбатовими» у п'ятому романі циклу прозаїк називає представників останнього з чотирьох поколінь роду, життя яких відтворено ним докладно. Автор доходить висновку, що система заголовків пенталогії, що відображає напрямок розвитку сюжетної дії, є зовнішнім, але водночас досить суттєвим сполучним елементом творів, які увійшли до неї, оскільки безпосередньо пов'язана з історіософською концепцією письменника.*

*Загальна назва пенталогії Вс. С. Соловйова вказує не тільки на її тематичну спрямованість, але й на жанрову приналежність, оскільки відсилає до традиції, яка міцно вкорінилася протягом останніх століть у світовій літературі. Чотирьом поколінням роду Горбатових відповідають чотири яскраві історичні епохи, які послідовно змінюють одна одну, а також ланцюг видатних царювань, з чого можна зробити висновок про те, що в назві циклу відображено лінійну концепцію часу та історії, прихильником якої виступав романіст.*

**Ключові слова:** назва твору, пенталогія, сімейна хроніка, історичний роман, художній цикл, історіософська концепція.

**Постановка проблеми.** Заголовок є одним із найважливіших компонентів структури художнього твору. У літературознавстві під ним розуміється «назва тексту або його частини, промовиста словесна формула, яка концентрує зміст твору, його власне ім'я» [10, с. 86].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** О. Ю. Богданова виділяє три основні функції заголовка художніх творів, а саме іменувальну (таку, що дає назву), концептуально-змістову та атрактивну. На переконання дослідниці, основоположною є концептуально-змістова функція: «Заглавие выступает в качестве отправной точки и «конечной инстанции» сложного процесса осмысления читателем авторского замысла и происходит это через два вида семантической связи: центробежную и центростремительную <...> Авторский замысел раскрывается через сюжет и характеры действу-

ющих лиц, а читатель начинает осмысление идеи автора, наоборот, по ходу ознакомления с содержанием произведения» [1, с. 140–141].

Ми, розділяючи цю точку зору, також відводимо першорядну роль концептуально-змістовій функції заголовка, оскільки назви творів, які виступають об'єктом нашого аналізу, тісно пов'язані з історіософською концепцією їхнього автора.

На думку О. Лагашиної, «заглавие играет роль аннотации, поскольку сообщает, о чем пойдет речь в тексте <...> В то же время читательский интерес может быть спровоцирован и прямо противоположным приемом, когда заглавие не только не аннотирует содержание текста, но и стремится к некоторой загадочности, интригуя читателя» [7, с. 76]. У такому випадку сенс назви твору стає зрозумілим тільки після його прочитання.

В. Я. Малкіна пише про існування певних принципів, за якими будувалися назви російських історичних романів першої половини XIX століття. Вона виділяє шість таких категорій, які найчастіше виносилися до заголовків:

1) ім'я історичного персонажа («Дмитрий Самозванец» Ф. В. Булгаріна, «Фра Дьяволо» Р. М. Зотова);

2) ім'я («Симеон Кирдяпа» М. О. Полевого, «Татьяна Болотова» О. О. Корниловича) або найменування («Изменник» О. О. Бестужева (Марлинського), «Басурман» І. І. Лажечнікова) неісторичного персонажа;

3) узагальнююче найменування («Стрельцы» К. П. Масальського);

4) предмет («Вывеска» О. М. Сомова, «Красный яхонт» О. П. Бочкова);

5) хронотоп, тобто час і/або простір, місце дії («Брынский лес» М. М. Загоскіна, «Быль 1703 года» К. П. Масальського);

6) дія/ситуація («Наезды» А. А. Бестужева (Марлинського), «Клятва при гробе Господнем» М. О. Полевого) [9, с. 208–209].

Незважаючи на те, що романи, які увійшли до пенталогії Вс. С. Соловйова «Хроника четырёх поколений», були написані у 1880-і рр., наступність традиції цілком очевидна. Так, у заголовок перших двох її частин виносяться ім'я неісторичного персонажа («Сергей Горбатов») і його найменування («Вольтерьянец»). Той факт, що перший роман циклу названий ім'ям вигаданого персонажа, а не історичного, немовби відсуває історію на другий план. Те ж саме можна сказати і про другий том «Хроники четырёх поколений». У назву третьої частини винесено хронотоп, а саме – місце дії («Старый дом»). Цей локус є цілком традиційним для сімейних хронік, оскільки виступає сполучною ланкою кількох поколінь однієї родини. Назва четвертого тому, як і другого, базується на найменуванні персонажа («Изгнанник»). Головною ж дійовою особою в ньому стає вже не Сергій Борисович Горбатов – герой перших двох частин «Хроники...», а його старший син Борис. І, нарешті, п'ята частина має назву «Последние Горбатовы», тобто у центрі – знову ім'я, точніше прізвище, неісторичних персонажів – представників четвертого покоління династії Горбатових.

Сенс назви літературного твору досягається читачем у процесі його читання. «Как завязь в процессе роста разворачивается постепенно множащимися и длиннющимися листами, так и заглавие лишь постепенно, лист за листом, раскрывается в книгу: книга и есть развернутое до конца заглавие, заглавие

же – стянутая до объема двух-трех слов книга», – зазначав С. Д. Кржижановський [5, с. 3].

**Постановка завдання. Метою статті** є послідовне розкриття кризь призму історіософських переконань Вс. С. Соловйова змістовного наповнення заголовків кожного з п'яти романів, які увійшли до його пенталогії «Хроника четырёх поколений», а також надання власної інтерпретації ідейного навантаження загальної назви художнього циклу письменника як складної понадтекстової єдності.

**Виклад основного матеріалу.** Пенталогія відкривається романом «Сергей Горбатов». «Название романа по имени его героя, – вероятно, самое распространенное и древнее. В предыстории жанра можно обнаружить многочисленные примеры таких заглавий, начиная с античных жизнеописаний, национального эпоса и героического фольклора» [7, с. 76].

Сергій Борисович Горбатов – молодий аристократ, доля якого перебуває у фокусі уваги автора. Юнак є «центром Всесвіту», створеного уявою письменника, оскільки навколо нього зосереджені всі події, змальовані в романі. Крім того, з ним так чи інакше пов'язані всі головні та другорядні герої твору.

Друга частина циклу отримала назву «Вольтерьянец». У другій половині XVIII – на початку XIX століть за словом «вольтер'янець» закріпилися два основних значення: людина, що розділяє філософські погляди Вольтера, послідовник його вчення; людина, що вільно висловлює свої думки, вільнодумець.

Наведемо характеристику вольтер'янця часів Катерини II, надану визначним російським істориком В. О. Ключевським: «вольтерьянец конца XVIII в. ни с чем не враждовал, не чувствовал в своем положении никакого противоречия. Книжки украшали его ум, сообщали ему блеск, даже потрясали его нервы <...> Но далее не простиралось действие усвоенных идей; они, не отражаясь на воле, служили для носителей своих патологическими развлечениями, нервным моционом; смягчая ощущения, не исправляли отношений, украшая голову, не улучшали существующего порядка» [3, с. 168].

Незважаючи на те, що люди, які відрізнялися вільним напрямом думок, жодної загрози для суспільства не становили, у другому своєму розумінні слово «вольтер'янець» отримало яскраво виражену негативну конотацію.

У ході розповіді виявляється, що вольтер'янцем є Сергій Горбатов, головний герой першої частини пенталогії.

Сучасні літературознавці відзначають цікавий феномен осмислення читачем заголовка твору, що ним читається: «В процессе чтения смысл заглавных слов обогащается дополнительными смысловыми оттенками, что неизбежно приводит к образованию индивидуально-художественного значения. Осознание этого значения читателем происходит ретроспективно, при возвращении к заголовку после завершения знакомства с текстом» [12, с. 180]. Таким чином, ««первичный» смысл названия может быть подвергнут «корректировке»» [6, с. 170].

Зустрічаємося ми з цим феноменом і в романі Вс. С. Соловйова. Вольтер'янцем Сергія Горбатова назвав Платон Зубов, щоб зіпсувати думку про нього государині, яка за часів молодості листувалася з філософом і цікавилася його поглядами, але згодом розчарувалася в його ідеях. Ярлик, що пристав до Горбатова з легкої руки Зубова, міцно закріпився за ним в очах суспільства. Насправді ж князь не мав будь-яких вагомих підстав для того, щоб надати молодому дипломату настільки несхвальну характеристику. У юності Сергій захоплювався ідеями Вольтера й обговорював їх зі своїм гувернером Рено. Потім, під час перебування в Парижі, побачив страшні наслідки, до яких вони призвели, та переконався у їхній радикальності. Сам Горбатов до жодних ідейно-політичних течій не належав і не виявляв жодного вільнодумства в релігійній сфері. З уст же останнього фаворита імператриці слово «вольтер'янець» прозвучало як звинувачення юнака у вільнодумстві. Насправді ж його «вольтер'янство» зводилося лише до читання й осмислення філософських праць мислителя. Ідеї французького філософа він не розвивав і тим паче не сприяв їхньому перетворенню у дійсність. «Я твёрдо рассчитываю на справедливость государыни, я докажу ей, что я вовсе не вольтерьянец в том смысле, какой может считаться предосудительным», – говорить Сергій цесаревичу [13, с. 94].

У тексті роману слово «вольтер'янець» набуває додаткових відтінків значення: «это опасный мечтатель, проповедник разрушений... вольтерьянец!» – переконує імператрицю наклепник Зубов [13, с. 147]. Однак під час особистої бесіди з Горбатовим «ровно ничего не указывало ей на то, что перед нею вольтерьянец, человек с вредным образом мыслей, человек, враждебный интересам России, как она их понимала» [13, с. 151].

У розмові Сергія з Ф. В. Ростопчиним під словом «вольтер'янець» мається на увазі людина, яка мріє про соціальну рівність, звільнення селян від

кріпацької залежності, але водночас є противником революційного шляху розвитку суспільства. Наведемо в декілька скороченому вигляді їхній діалог, важливий для осмислення історіософської концепції Вс. С. Соловйова.

«– Я нисколько не желаю умалить значение дворянства, нисколько не хочу унижать сословия, к которому принадлежу. Напротив, я желал бы, чтобы это сословие так себя держало, чтобы невозможны были никакие унижающие и позорящие обвинения, а между тем, я знаю, что позволяют себе наши господа со своими слугами. Государь оказал бы великое благодеяние во имя справедливости, если бы так или иначе положил предел всем этим безнаказанным жестокостям.

– Как ставить на одну доску слуг и господ? <...> Послушайте, Сергей Борисыч, ведь к этому нельзя так легко относиться, ведь тут принцип, и мы знаем, если принцип этот поколеблен, какие наступают результаты. У нас пред глазами Европа <...>

– Pereaat mundus – fiat justitia! <...>

– Однако, Сергей Борисыч <...> ведь запад отравил вас, вы действительно, как я вижу, вольтерьянец» [13, с. 326].

Як видно з вищенаведених прикладів, смислові межі поняття «вольтер'янець» значно розширюються завдяки творчій уяві романіста.

Третя частина пенталогії має назву «Старый дом». Вважаємо за необхідне зазначити, що в розпорядженні Горбатових було більше п'ятнадцяти вотчин у різних місцях Росії, проте у тексті фігурує лише одна з них, а саме родове гніздо Горбатовське. Згодом, після одруження Сергія Борисовича з Тетяною Володимирівною, у їхнє володіння перейшла садиба Пересветових у Знам'янському. Крім того, сім'ї належали петербурзький будинок на Мойці та московський на Басманній. Дія третього роману циклу розвивається у Санкт-Петербурзі, отже, у заголовку мається на увазі будинок на Мойці. Будинок дійсно старий. Із попередніх частин пенталогії відомо, що він побудований Григорієм Горбатовим – дідом Сергія Борисовича – під час царювання імператриці Єлизавети Петрівни, тобто у період між 1741 та 1761 рр. У романі ж відтворені 20-і рр. XIX ст.

Словосполучення «старый дом», яке вказує на головну роль просторової складової частини хронотопу, винесено до заголовка роману не випадково. Топос будинку означає набагато більше, ніж просто місце проживання сім'ї. Саме в будинку відбуваються події, надзвичайно важливі в житті другого покоління роду Горбатових і, відповідно, для подальшого розвитку сімейної історії. Борис

випадково дізнається ретельно приховувану Катрін таємницю про те, що батьком її майбутньої дитини є єзуїт Казимир Щапський. Згодом петербурзький будинок стає тим фатальним місцем, у якому Володимир передає старшому братові портфель із паперами, що безпосередньо стосуються повстання, яке підготовляється декабристами. Обшук, здійснений у будинку, арешт Бориса та його тверда рішучість ні за яких обставин не видавати брата не викликають жодних дій з боку останнього. Таким чином, будинок, функцією якого є об'єднання членів сім'ї, роз'єднує братів навіки та робить їх чужими один одному.

Особливе значення для розуміння семантики заголовка роману та загального задуму письменника має останній розділ «Старого дома», названий ним «Там и здесь». Перша її частина є позначенням Сибіру, місця вигнання Бориса, друга – старого петербурзького будинку. За допомогою цієї антитези автор намагається донести до читача думку про те, що справжнє людське щастя залежить не від матеріального благополуччя. Неодмінними умовами його досягнення є чиста совість і душевний спокій як природні наслідки праведного способу життя. Саме тому так щасливі Борис і Ніна, які люблять один одного, а при думці про Володимира та Катрін боляче стискаються серця Сергія Борисовича і Тетяни Володимирівни.

Четвертою частиною художнього циклу Вс. С. Соловйова є роман «Изгнанник». Як відомо з попередньої частини пенталогії, вигнанцем, тобто людиною, протягом довгих років позбавленою права жити на батьківщині, є Борис Сергійович Горбатов, який взяв на себе провину молодшого брата та був засланий до Сибіру на каторгу.

Варто зазначити, що, даючи характеристику Борису Сергійовичу, автор називає його саме «изгнанником», а не колишнім «декабристом», «ссылным» або «каторжником», немовби бажаючи зайвий раз підкреслити його безвинність перед вітчизною та абсолютну непричетність до повстання, що відбулося 14 грудня 1825 р. Старший син Сергія Горбатова – це саме «изгнанник», мимоволі та за фатальним збігом обставин змушений покинути Петербург і відбувати у далекій Читі покарання за злочин, якого не скоював.

Відзначимо, що в романі відтворено не роки вигнання представника другого покоління роду Горбатових (частково вони змальовані в романі «Старый дом»), а його життя після повернення до Росії.

Звернемо увагу на те, що родичі Бориса Сергійовича роблять акцент на тому, що в Сибіру він саме жив, а не відбував покарання.

Заключною частиною пенталогії Всеволода Соловйова є роман «Последние Горбатовы». За нашим спостереженням, прізвище сім'ї (роду) дуже часто виносилося авторами сімейних хронік до їхніх заголовків. Ця традиція склалася не тільки в російській, але й у світовій літературі. Найкращим чином її ілюструють назви таких творів, написаних у цьому жанрі: «Захудалый род. Семейная хроника князей Протазановых (Из записок княжны В. Д. П.)» (1874 р.) М. С. Лескова, «Семейство Шалонских. Из семейной хроники» (1879 р.) Є. Тур (Є. В. Салиас-де-Турнемір), «Господа Головлёвы» (1880 р.) М. Є. Салтикова-Щедрина, «Люборацькі» (1886 р.) А. П. Свидницького, «Гарденины, их дворня, приверженцы и враги» (1889 р.) О. І. Ертеля, «Будденброки. История заигбелі одного сімейства» (1901 р.) Т. Манна, «Сага про Форсайтів» (1906–1921 рр.) Дж. Голсуорсі. Цей прийом підкреслює «рівне значення для автора» [8, с. 100] кількох дійових осіб, а саме усіх представників конкретної сім'ї, що цілком відповідає жанровому канону роману – сімейної хроніки.

У заголовку п'ятого роману художнього циклу Вс. С. Соловйова відчувається якась приреченість, тема заигбелі роду, чому значною мірою сприяє епітет «последние», який супроводжує прізвище його представників. Він означає тих, що не дали початку новому життю, що не продовжили своє існування в нащадках.

Однією з центральних у романі є тема шлюбу. Володимир поєднує свою долю з Грунею, яку він палко кохає. Марія стає дружиною О. І. Барбасова. Кокушку шляхом обману одружують з дочкою князя Яничева Оленою. Софія, яка вирішила вийти заміж за князя Сицького та будь-яким способом досягти своєї мети, залишається одна у своїй гордості та ненависті до людей. Григорій бере у дружини Єлизавету Бородину. Діти народжуються лише від двох шлюбів – Володимира та Марії. Діти Марії Сергійовни формально не є продовжувачами роду Горбатових, оскільки успадковують прізвище батька. Фактично останніми Горбатовими і по крові, і на прізвище є діти Володимира Сергійовича та Горпини Василівни. Однак у романі Соловйова немає трагізму настільки відчутного, скажімо, у «Будденброках» Т. Манна. Навпаки, поява на світ дітей знаменує собою продовження життя та є запорукою подальшого існування роду.

Горбатови – старовинний дворянський рід, який веде свою історію з XIV століття, проте романіст бере на себе завдання відтворити життя представників

лише чотирьох його поколінь. Цілком очевидно, що *последними Горбатовыми* він називає не дітей Володимира та Груні (вони згадуються лише побіжно у заключному розділі роману), а останнє покоління, життя якого описано ним докладно. Проте, як склалася доля представників наступної генерації, у тексті пенталогії не сказано.

На переконання А. М. Грачової, «мысль о завершаемости исторического пути русского дворянства проходит через все посвященные ему семейные хроники». Літературознавець також зазначає, що російські письменники, які працювали у цьому жанрі, нерідко «фиксировали этапы процесса деградации дворянства» у заголовках своїх творів [2, с. 71].

Зважаючи на вищесказане та враховуючи історіософські погляди Вс. С. Соловйова, спробуємо розкрити імпліцитний сенс заголовка роману «Последние Горбатовы».

У XXV розділі роману міститься надане у формі невластне-прямої мови розлоге міркування Володимира Сергійовича, у процесі якого він приходить до усвідомлення свого високого призначення, що полягає у відродженні роду Горбатових у нових історичних умовах.

У розумінні романіста дворянство не вироджується як клас, а лише починає новий етап свого існування. У зв'язку з цим правомірним є висновок про те, що четверте покоління Горбатових – останні представники не дворянства як стану, а старої, кріпосницької Росії. Саме на їхню долю випало скасування кріпосного права, отже, їхні нащадки будуть першими представниками старовинного роду, не знайомими з реаліями дореформеного життя. А функція Володимира, останнього Горбатова, полягає в тому, щоби «положить основу твердому и незыблемому благосостоянию будущих поколений его рода» [14, с. 325].

На думку Т. Є. Краутман, заголовки романів, які складають цикл, зазвичай виконують смислову функцію, яка полягає «в раскрытии причинно-следственных связей событий», які у них відбуваються [4, с. 11]. Реалізується ця функція і в назвах частин соловйовської пенталогії. В «Сергее Горбатове» протагоніст з великим інтересом вивчає праці Вольтера та обговорює їх з вихователем, у зв'язку з чим недоброчливці називають його вольтер'янцем у наступній частині циклу. У «Вольтерьянце» Сергій Горбатов оселяється у своєму старому петербурзькому будинку на Мойці. Напередодні одруження з Тетяною Пересвєтровою він трохи змінює обстановку родового гнізда, готуючи його до сімейного життя. У третій частині

«Хроники...» в цьому будинку живуть сини Сергія Борисовича і Тетяни Володимирівни. Мотив будинку є в ній одним із центральних. В «Старом доме» Бориса, який не побажав виправдовуватися перед членами комітету та доводити свою безвинність, засилають на каторжні роботи до Сибіру, внаслідок чого він стає вигнанцем. В «Изгнаннике», у якому розповідається про життя Бориса Сергійовича після багаторічного заслання та його активну участь у долі рідних, коротко змальовано дитинство четвертого покоління Горбатових. Відповідно до задуму романіста, діти перебувають у тіні батьків, на долі яких зосереджена його увага. Молодші представники роду стають основними учасниками подій, викладених у романі «Последние Горбатовы».

У заголовках першої та п'ятої частин пенталогії однаковий антропонім присутній не випадково: він вказує на те, що в усіх романах художнього циклу йдеться про представників одного й того самого роду. «Хроника...» починається історією Сергія Горбатова та закінчується розповіддю про останніх Горбатових. Таким чином, найменування її фінальної частини замикає сюжетне кільце.

Необхідно відрізнити заголовок усього твору, що являє собою складну понадтекстову єдність (термін Ю. Б. Орлицького), від заголовків його частин [11, с. 74]. Романи Вс. С. Соловйова «Сергей Горбатов», «Вольтерьянец», «Старый дом», «Изгнанник» та «Последние Горбатовы» об'єднані ним у художній цикл, що має назву «Хроника четырёх поколений». Сполучною ланкою частин пенталогії є проблема наступності поколінь та ідея викладу подій, що були в історії роду, в чіткій хронологічній послідовності. Таким чином, слово «хроника», винесене у заголовок пенталогії, означає, з одного боку, художній літопис роду, а з іншого боку, авторське визначення жанру написаного ним твору.

За словами О. Лагашиної, «заглавие работает на <...> установление связи времен и в какой-то степени способно отражать авторскую концепцию. Наряду с другими элементами текста оно подчинено основной задаче – созданию исторической масштабности, открывающей обширное поле для иллюстрации авторских взглядов на историю» [7, с. 81]. Загальна назва художнього циклу Вс. С. Соловйова прямо пов'язана з його художнім завданням і надзвичайно точно відображає його історіософську концепцію. Якщо б романіста цікавила виключно побутова сторона життя представників роду Горбатових, його фундаментальна літературна праця могла б отримати досить банальну

та лаконічну назву «Сім'я Горбатових» або просто «Горбатови». Однак письменник завдяки грандіозності свого задуму не міг обмежитися примітивним окресленням соціально-побутових аспектів життя російських дворян, внаслідок чого пенталогія була названа «Хроникой четырёх поколений». Чотирьом поколінням старовинного роду відповідають чотири епохи російської історії XVIII – XIX століть, які сліднують одна за одною, а також ланцюг видатних царювань (фактично за без малого столітній період часу, відтворений у «Хронике...»), на російському престолі змінюють один одного шість представників династії Романових, однак, на її сторінках відтворено правління лише п'яти із них, а саме Катерини II, Павла I, Олександра I, Миколи I та Олександра II; до перших років царювання Олександра III належить дія лише останнього розділу пенталогії). Таким чином, із назви пенталогії можна зробити висновок, що романіст був прихильником концепції лінійного розвитку світової історії.

**Висновки і пропозиції.** Отже, романи «Сергей Горбатов», «Вольтерьянець», «Старый дом»,

«Вигнанець» та «Последние Горбатовы» об'єднані автором у художній цикл із загальною назвою «Хроника четырёх поколений». Все сказане вище дає нам змогу зробити висновок про те, що система заголовків пенталогії Вс. С. Соловйова, що відображає напрямок розвитку сюжетної дії, є зовнішнім, але при цьому досить суттєвим сполучним елементом творів, що увійшли до неї, оскільки безпосередньо пов'язана з історіософською концепцією романіста. Загальна назва циклу Соловйова вказує не тільки на його тематичну спрямованість, але й на жанрову приналежність, оскільки відсилає до традиції, яка міцно вкорінилася протягом останніх століть у світовій літературі. У ній відображено лінійну концепцію часу та історії, прихильником якої виступав письменник.

Перспективи наших подальших досліджень пов'язані зі всебічним розкриттям історіософського сенсу назв інших визначних історичних творів белетриста («Княжна Острожская», «Юный император», «Царь-девица»), а також романів «Волхвы» і «Великий розенкрейцер», які склали діалогію.

#### Список літератури:

1. Богданова О. Ю. Сопоставление функциональных особенностей заглавий художественных произведений и современной публицистики (на англоязычном материале). *Ярославский педагогический вестник. Серия: Гуманитарные науки*. 2012. № 3. Т. I. С. 140–143.
2. Грачёва А. М. «Семейные хроники» начала XX века. *Русская литература*. 1982. № 1. С. 64–75.
3. Ключевский В. О. Сочинения : в 9 т. / под ред. В. Л. Янина. Москва : Мысль, 1987–1990. Т. 5 : Курс русской истории. Ч. 5 / послесл. и коммент. В. А. Александрова, В. Г. Зиминой. 1989. 477 с.
4. Краутман Т. Е. Цикл «Проклятые короли» М. Дрюона и концепция философии истории в творчестве писателя : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 ; Московский педагогический государственный университет. Москва, 2010. 17 с.
5. Кржижановский С. Д. Поэтика заглавий. Москва : Никитинские субботники, 1931. 32 с.
6. Курницкая В. А. Семантика заглавия русского романа-комментария. *Вестник Томского государственного педагогического университета*. 2009. № 4 (82). С. 170–173.
7. Лагашина О. Исторический роман Д. Мережковского и М. Алданова : дисс. ... magister artium (русская литература) ; Тартуский университет. Тарту, 2004. 109 с.
8. Ламзина А. В. Заглавие. *Введение в литературоведение. Литературное произведение: основные понятия и термины* : учебное пособие / Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Бройтман и др. Москва : Высшая школа ; Издательский центр «Академия», 1999. С. 94–107.
9. Малкина В. Я. Поэтика исторического романа. Проблема инварианта и типология жанра: на материале русской литературы XIX – начала XX века : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.08 ; Российский государственный гуманитарный университет. Москва, 2001. 216 с.
10. Назва твору, або Заголовок. *Літературознавча енциклопедія* : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. (Енциклопедія ерудита). Т. 2 : М (Маадай – Кара) – Я (я-форма). Київ, 2007. С. 86.
11. Орлицкий Ю. Б. Заглавие. *Поэтика: словарь актуальных терминов и понятий* / гл. науч. ред. Н. Д. Тамирченко. Москва : Издательство Кулагиной ; Intrada, 2008. С. 73–74.
12. Сивакова Н. А. Функция заглавий в повествовательной структуре документальных произведений С. Алексиевич. *Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. Серия: Гуманитарные науки*. 2011. № 2 (65). С. 179–181.
13. Соловьев Вс. С. Собрание сочинений : в 9 т. Москва : ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 4 : Хроника четырёх поколений. Вольтерьянец: исторический роман. 448 с.
14. Соловьев Вс. С. Собрание сочинений : в 9 т. Москва: ТЕРРА – Книжный клуб, 2009. Т. 7 : Хроника четырёх поколений. Последние Горбатовы: исторический роман. 367 с.

**Karpina O. S. HISTORIOSOPHICAL SENSE OF THE TITLE OF VS. S. SOLOVYOV'S PENTALOGY "THE CHRONICLE OF FOUR GENERATIONS" AND THE NOVELS WHICH IT IS COMPOSED OF**

*The article analyzes the historiosophical sense of the title of Vs. S. Solovyov's pentalogy "The Chronicle of Four Generations" and the novels which it is composed of ("Sergey Gorbatov", "The Voltairian", "The Old House", "The Outcast" and "The Last Gorbatovs"). The semantic content of the titles of each of the five novels of the artistic cycle is consistently revealed in it through the prism of the fiction writer's historiosophical beliefs, and also our own interpretation of the ideological load of its general title as a complex super textual unity is suggested.*

*The first novel of the cycle is titled "Sergey Gorbatov". This is a name of its main character. The title of the second part of the pentalogy is the nickname which firmly stuck to him – "the voltairian". The title of the third novel of the cycle refers to the old St. Petersburg house of the Gorbatovs in which the fatal Boris's betrayal by Vladimir takes place that determines the further course of the family history. The title of the fourth volume of "The Chronicle..." emphasizes Boris Sergeevich's non-involvement in the Decembrist uprising and his being not guilty before the emperor and his motherland. The representatives of the last of the four generations of the family whose life is recreated by the prose writer in detail are called by him "The last Gorbatovs" in the fifth novel of the cycle. The author comes to the conclusion that the system of the pentalogy titles which reflects the direction of the plot action development is an external but at the same time quite an essential connecting element of the works included in it, as it is directly related to the writer's historiosophical conception.*

*The general title of Vs. S. Solovyov's pentalogy indicates not only its thematic orientation but also its genre, since it refers to the tradition that has firmly taken root in the world literature during the last centuries. Four bright historical epochs which successively replace each other, as well as a chain of the outstanding reigns, correspond to the four generations of the Gorbatov family. Taking this fact into account, we can conclude that the title of the cycle reflects the linear conception of time and history, which the novelist shared.*

**Key words:** *title of the work, pentalogy, family chronicle, historical novel, artistic cycle, historiosophical conception.*